

Horváth István¹

Az 1989 (előtti és) utáni Romániából kiinduló migrációs folyamatok

Kivonat

A tanulmány átfogó képet nyújt a romániai migrációs folyamatokról, különös tekintettel az 1989-es rendszerváltás utáni időszakra, miközben a migráció alakulását a globalizáció szélesebb perspektívájába helyezi. A migrációs dinamikát a migrációs potenciál és migrációs képesség kettősébe helyezi. A migrációs képesség változásának a függvényében határol el sajátos migrációs rezsimként működő migrációs periódusokat. Ugyanakkor az elvándorló népesség dinamikáját a migrációs képesség és a változó globalizációs dinamikák kontextusába ágyazza.

Kulcsszavak: nemzetközi migráció, migrációs statisztika, migrációs rezsim, Romániából kiinduló migráció története

Abstract: Migration Processes Originating from Romania (Before and After 1989)

The study provides a comprehensive overview of migration processes in Romania, with a particular focus on the post-1989 period of transition, situating migration within the broader framework of globalization. Migration dynamics are analyzed through the dual lens of migration potential and migration capability. The study delineates specific migration regimes as distinct periods shaped by changes in migration capability. Simultaneously, the dynamics of emigrant populations are contextualized within migration capability and shifting globalization dynamics.

Keywords: international migration, migration statistics, migration regime, history of emigration from Romania

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Horváth István (2023). Az 1989 (előtti és) utáni Romániából kiinduló migrációs folyamatok. *Erdélyi Társadalom*, 21(2), 43–62. <https://doi.org/10.17177/77171.285>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdlang=en>.

¹ Egyetemi tanár, BBTE Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet. E-mail: istvan.horvath@ubbcluj.ro

1989 ELŐTTI VÁNDORMOZGALMI FOLYAMATOK

Az első globalizációs hullám

Az agrártársadalmak tényszerűen nem voltak stabil „migrációmentes” társadalmak (inváziók, túlnépesedés vagy éppenséggel elnéptelenedés okán bekövetkező betelepítések). Viszont az agrártársadalmak a történeti perspektívában értelmezett, hosszú távú népességstabilitás fenntartására voltak berendezkedve. Agrártársadalmi logikában egy térség eltartóképessége és a népesség közötti egyensúly megteremtése és fenntartása volt a cél, az eszményi egyensúlyi állapot. Ez a rendkívül alacsony népszaporulat és a nagyon lassú technológiai fejlődés közepette alaphelyzetben adottnak tekinthető volt.

Ehhez képest az ipari társadalmak, illetve a gazdaság globális integrációja olyan gazdasági logikát eredményezett, amely egyfajta módon a népesség területi mobilitását normalizálta. Ez részben az első demográfiai átmenet precedens nélküli népességnövekedésével, részben az ipartelepítési logikákkal függött össze. Ezek inkább a már működő ipari létesítményekhez történő integrálódást, illetve a térségben fellelhető nyersanyagforrásokat részesítették előnyben, mintsem a helyi munkaerő bázisát. A korai iparosítás során az ipari fejlődés egyik legkevésbé problémás változója a munkaerő áramoltatása volt. Például a 19. század végi és 20. század eleji bányászati vagy dél-erdélyi ipar fejlődésében a szükséges humán erőforrás jelentős részét a migráció biztosította (Kókai, 2012). A globálisan integrált gazdaság tekintetében nyilvánvaló, hogy a fejlődés jelentős aszimmetriákat eredményezett a világ különböző régiói között. Az úgynevezett centrális térségek gazdasági fejlődése gyakran a perifériák rovására valósult meg, elkerülhetetlenül migrációs folyamatokat generálva.

A tizenkilencedik század utolsó évtizedeiben demográfiai és gazdasági modernizációs szempontból az erdélyi térségen belül felemás állapotok uralkodtak. Nyugat-Európában a demográfiai modernizáció jelei a tizenkilencedik század során egyértelművé váltak: fokozatosan és jelentősen csökkent a születések száma, miközben az átlagéletkor növekedésének köszönhetően a halálozási ráta is csökkent. 1910-ig azonban Erdély kétharmad részében még nem kezdődött meg a termékenységszökkenés (Ájus, 2010: 136), így a népesség erőteljes növekedése volt jellemző. Eközben a modern infrastruktúra kiépítése, az iparosítás és az urbanizáció szempontjából a térség (a Bánságot és Dél-Erdélyt kivéve) nemcsak Európa, hanem még Magyarország viszonylatában is perifériának számított. Ennek következményeként a népességnövekedés üteme messze meghaladta a gazdasági fejlődés dinamikáját. A korlátozott földhozzáférés, mérsékelt ipari fejlődés és a mezőgazdaságból élő, ám jelentősen növekvő népesség kombinációja jelentős agrárnépesség-többletet eredményezett, amely mértéke Ó-Romániában 30–35%, míg Székelyföldön 20–25% körülire becsülhető (Georgescu, 1943: 60; Golopenția, 1940: 37; Venczel, 1988).

Az 1870–1913 közötti időszakot számos gazdaságtörténész az első átfogó globalizációs hullámként azonosítja (Hirst et al., 2015: 2–3). Ez a térség gazdaságára is jelentős hatást gyakorolt: a technológiai fejlődés és a behozatali áruk növekvő volumene mélyen integrálta a helyi gazdaságokat a globális struktúrába. Ugyanakkor a keleti perifériák gazdasági növekedése ellenére fennmaradtak a Nyugat és Kelet közötti gazdasági aszimmetriák, amelyek Kelet-Közép-Európa periférikus helyzetét tovább erősítették (Berend, 2013: 30–39). Ez az időszak nemcsak a kereskedelem és az áruforgalom volumenének drámai növekedését, hanem a munkaerőpiac globális

szintű kiterjesztését is eredményezte, amely az erdélyi népfelesleget elsősorban Amerika és az Ókirályság felé irányította.

A tizenkilencedik század végére az Egyesült Államok munkaerőigénye jelentősen megnövekedett. A korábban főként Nyugat-Európából érkező bevándorlók mellett egyre nagyobb számban érkeztek migránsok Kelet-Európából is. Például míg 1880-ban az Osztrák–Magyar Monarchiából és Oroszországból érkező bevándorlók száma 150 ezer volt, addig 1890-re csak a Monarchiából származók száma elérte az 593 ezret, 1910-re pedig meghaladta a 2 milliót (Bade, 2003: 93). Az 1846–1924 közötti időszakban az Osztrák–Magyar Monarchia lakosságának mintegy 10%-a hagyta el Európát (Massey, 1988: 386).

Erdély más országrészekhez képest kisebb mértékben vett részt az amerikai kivándorlásban, ugyanakkor jelentős kibocsátó térsége volt a korabeli romániai bevándorlásnak. Az akkori Románia mezőgazdasági termelése 3,7-szeresére nőtt, amely főként a termőföldek növekedésének, és nem a termelékenység javulásának köszönhető (Murgescu, 2010: 120–133). Emellett a kézművesipar fejlődése is számos bevándorlót vonzott. 1860 és 1914 között az Ókirályság pozitív migrációs mérleget mutatott, amely hozzávetőleg 400 ezer fős népességnyereséget eredményezett (Muntele, 2003: 35).

Egy másik fontos migrációs folyamatot nem gazdasági, hanem politikai tényezők generáltak.

Nemzetépítés és területi változások

A tizennyolcadik századtól kezdődően az államok modernizációja az államiság legitimitásának új alapokra helyezését jelentette. Az addig érvényesülő dinasztikus elvet fokozatosan felváltotta a népszuverenitás elve. Közép-Kelet-Európa térségében ez a folyamat az államhatárok nyelvi és nemzetiségi határokhöz igazítására irányuló kísérletek sorozatát vonta maga után. Az első világháború nyomán összeomlott államhatalmi rend lehetőséget kínált egy olyan új európai államszerkezet kialakítására, amely igazodik a népszuverenitás elvéhez, és tükrözi a térségek meglévő etnikai megoszlását.

Természetesen ezek az erőfeszítések nem jártak teljes sikerrel, elsősorban a térség nyelvi adottságai miatt. Közép-Kelet-Európa nyelvi heterogenitása és a különböző nyelveket beszélő csoportok térbeli eloszlása olyan összetett képet mutatott, amely egyértelmű határok kijelölését lehetetlenné tette. Az államhatárok kijelölését számos geopolitikai és geostratégiai megfontolás is befolyásolta, például természetes határok, stratégiai kommunikációs hálózatok vagy összefüggő területek ellenőrzése. Ennek eredményeként a nagy háború után kialakuló új államok és határaik továbbra is etnikai heterogenitást mutattak, amely alig különbözött a korábbi nagy birodalmakétól. Az új nemzetállamok számára azonban az etnikai homogenitás nemcsak kívánatos, hanem szükséges előfeltételnek számított a nemzeti közösségek kohéziója szempontjából (Rae, 2002).

A tizenkilencedik századtól kezdve a térség államai különböző intézkedéseket hoztak az etnikai homogenitás elősegítésére: korlátozták egyes csoportok állampolgársághoz való hozzáférést, kulturális asszimilációt ösztönöztek, népességcseréket és kitelepítéseket hajtottak végre (McGarry, 1998; McGarry & O’Leary, 1993; Rae, 2002). Ezek az intézkedések különösen az első világháború utáni határrendezéseket követően váltak jellemzővé, valamint a két világháború közötti időszakban és a második világháborút követő stabilizációs periódusban.

A határok nemzeti alapon történő átrajzolását követően megjelentek az állampolitikák és társadalmi reakciók, amelyek célja az etnikailag homogén nemzetállami népesség kialakítása volt. Habár az erőszakos nemzetállami fellépések (népességcsere, deportálás, asszimilációs kényszer) nem voltak folyamatosak, ezek egyértelmű következménye a politikai közösséghez való tartozás hierarchizált formáinak megjelenése volt. Az egyenlőség elvével párhuzamosan intézményesített „másodlagos állampolgári” státusz (Alonso, 1994: 391) hosszú távon a kisebbségek migrációs hajlandóságát növelte.

Kelet-Közép-Európában az első világháború kontextusában vagy azt követően zajló államépítési folyamatok során mintegy 5,7 millió ember, többségük kényszer hatására hagyta el otthonát (Münz, 2003: 39). Az első világháborútól a második világháború végéig lezajló népességmozgások keretében legalább 310 ezer magyar nemzetiségű személy hagyta el véglegesen Erdélyt, ugyanakkor körülbelül 110 ezer zsidó (akik többségét haláltáborba deportálták) és mintegy 150 ezer szász és sváb is eltávozott. Ez Erdély 1910-es népességének csaknem 11%-át, a nem román nemzetiségű lakosság 23%-át érintette. A magyar nyelvhasználat szempontjából ezek a veszteségek még jelentősebbek, mivel a zsidó és sváb közösségek jelentős része is használta a magyar nyelvet, különösen a mindennapi kommunikáció során.

A létező szocializmus időszaka

Migrációs szempontból a kommunista rendszerek különlegessége, hogy – legalábbis elvben – megszűntek, vagy jelentősen mérséklődtek a masszív népességmozgásokat kiváltó tényezők. Az 1949-től kezdődően működő Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) révén egy új regionális gazdasági együttműködési rendszer jött létre, amely leválasztotta Kelet-Közép-Európát a globalizáció által meghatározott világgazdasági struktúráról (Bideleux, 1996). Habár az áruforgalom és bizonyos mértékű gazdasági szakosodás jellemezte a KGST-t, a munkaerőmozgások korlátozottak maradtak, mivel az egyes tagországok a saját hatáskörükben kezelték a munkaerőtöbbletet.

A vasfüggöny egyik fő funkciója a kommunista rendszer kapitalizmus feletti állítólagos felsőbbrendűségének fenntartása volt. A Nyugat felé irányuló kivándorlás ideológiai kihívásként jelent meg, ezért a szocialista tömb szigorúan ellenőrizte és jelentősen korlátozta az ilyen irányú migrációt (Mueller, 1999: 702). Ezzel szemben a nyugati országok politikai menedékkjogot kínáltak a keleti tömbből érkezők számára, és menekültpolitikájuk meglehetősen nyitott volt (Appleyard, 2001: 11).

Etnikai kérdések kezelése és migráció a kommunista időszakban

A Pax Sovietica által fenntartott regionális stabilitás egyik eleme a nemzetiségi kérdések sztálini logika szerinti kezelése volt. Az etnikai pluralizmus felszámolására irányuló radikális nemzetállami intézkedéseket (pl. kitelepítések, erőszakos asszimiláció) visszafogták, és olyan kisebbségpolitikai intézkedéseket vezettek be, amelyek elfogadták és bizonyos mértékben intézményesítették az etnikai sokszínűséget. Bár ez csökkentette a kisebbségi közösségekre nehezedő nyomást, a kisebbségek ellenőrzött, kétoldali államközi megállapodásokon alapuló, részben önkéntes elvándorlása továbbra is jellemző volt. Viszont ezek a folyamatok jelentősen eltértek a két világháború közötti időszak erőszakos nemzetállami politikáitól, amelyek gyakran menekültáramokat és jelentős migrációs áramlásokat generáltak.

1950 és 1992 között a kelet–nyugati migráció meghatározó jellemzője az etnikai alapú mozgás volt. Fassmann számításai szerint ebben az időszakban mintegy 14,6 millió ember hagyta el Kelet-Európát Nyugat felé, akiknek 75%-a kisebbségi csoportokhoz tartozott, és általában államközi megállapodások keretében vándoroltak ki. A migránsok 10%-a politikai menekültként érkezett a nyugati országokba, míg a fennmaradó 15% gazdasági vagy munkamigrációs folyamatok révén hagyta el hazáját (Fassmann & Münz, 1994: 525–528).

ROMÁNIÁBÓL KIINDULÓ MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK A SZOCIALISTA IDŐSZAKBAN

Romániában az állam szigorú ellenőrzést gyakorolt a kifelé irányuló migráció felett, amely azonban nem állította meg teljesen a kivándorlást. A migráció gyakran hivatalos vagy félig hivatalos megállapodások keretében történt, különösen az anyaországok (például Izrael vagy a Német Szövetségi Köztársaság) részvételével, amelyek kisebbségi csoportjaik támogatására törekedtek. Az állam lehetővé tette a családegyesítéseket is, míg sokan politikai menedékkjogért folyamodtak nyugati országokban. Az 1948–1989 közötti kumulált migrációs szaldó 783.578 fő volt, bár a tényleges kivándorlók száma meghaladhatta a 820 ezret, mivel a Szovjetunióból visszatérő deportáltakat is bevándorlóként regisztrálták (Muntele, 2003: 36).

1. táblázat. Az 1975 és 1989 között Romániából kivándorló népesség főbb etnikumok szerint

	1975–1979		1980–1985		1985–1989	
	N	%	N	%	N	%
Román	23 243	31,11	46 545	36,90	58 787	36,16
Magyar	5296	7,09	8809	6,98	32 248	19,84
Német	36 911	49,41	62 386	49,46	61 818	38,02
Zsidó	7758	10,38	6362	5,04	5575	3,43
Más	1503	2,01	2024	1,60	4151	2,55
Összesen	74 711		126 126		162 579	

Forrás: CNS (1993: 143), saját szerkesztés.

A zsidó népesség kivándorlása már a második világháború alatt megkezdődött, és kisebb megszakításokkal a szocialista időszak alatt is folytatódott. 1948 és 1989 között körülbelül 270 ezer romániai zsidó vándorolt ki Izraelbe (Bines, 1998: 94). A német kisebbség migrációja a hetvenes években jelentősen fluktuált, majd 1977-ben egy államközi egyezményt követően stabilizálódott, évi 11-13 ezer fő kivándorlási kvótával. A németek tömeges kivándorlása 1992–1993-ban zárult le, amikor két-három év alatt 80-100 ezer fő hagyta el az országot. A német statisztikák szerint 1950 és 1993 között összesen körülbelül 430 ezer romániai német telepedett át Németországba (Fassmann & Münz, 1994: 532).

A zsidók és németek elvándorlásának számos magyar vonatkozása volt, különösen a nyelvi kapcsolatok tekintetében. A történelmi Erdély és Partium területén élő, a második világháborút

túlélő zsidóság nagy része beszélte és használta a magyar nyelvet. Hasonlóan, a partiumi és részben a bánási svábok körében is jelentős volt a magyar nyelvet ismerők aránya. Az etnikai alapú migrációs csatornák kiszámítható működése miatt valószínű, hogy vegyes származású vagy vegyes házasságban élő, magát részben magyarnak valló személyek is bekapcsolódtak ezekbe az áramlásokba.

A magyar nemzetiségűek kivándorlása – legalábbis a nyolcvanas évek végéig – nem volt kimagasló. Például 1958 és 1987 között a Magyarországon visszahonosított román állampolgárok száma mindössze 7520 volt (Tóth, 1997: 115). Azonban 1984-től radikális változás történt, és a hivatalos román statisztikákban a magyar kivándorlók aránya meghaladta az össznépességen belüli részarányukat. 1989-re jelentősen nőtt a politikai menedékjogért folyamodó román állampolgárok száma, különösen nyugati országokban: míg 1980-ban 2864 menekültet regisztráltak, addig 1989-ben ez a szám 14 864-re emelkedett (UNCHR, 2001). Magyarország 1989 első felében csatlakozott a genfi egyezményhez, így a menekültként érkező román állampolgárok – köztük magyarok – száma gyorsan nőtt. Csak 1988–1989-ben 30 630 román állampolgár kapott menekültstátuszt Magyarországon, amelynek 70%-a magyar nemzetiségű volt (Juhász, 1995: 212).

Összegzés: az államszocialista migrációs rendszer

A migrációs rendszer azokat a specifikus körülményeket foglalja magában, amelyek meghatározták a határok átlépésének (külön a ki- és belépésnek a) lehetőségeit és a célországba való beilleszkedés esélyeit. Ez a rendszer alapvetően meghatározta az emigránsok életútját.

A migrációs rendszer egyrészt a kilépési lehetőségeket (például az útlevélhez való hozzáférés, az utazás költségei, illetve az utazók szűrése), másrészt a célországokba való belépési lehetőségeket (vízumrendszer, határátlépési szabályok) foglalja magában. A célországban a beilleszkedés kerül előtérbe: letelepedési engedély megszerzése, vagy ennek hiányában az illegális tartózkodás kockázatai (Horváth, 2012; Horváth & Anghel, 2009: 12).

Az román államszocializmus rendkívül korlátozó migrációs rendszerként értelmezhető. Az útlevélhez való hozzáférés nem jog, hanem kiváltság volt, amelyet a Securitate és a Belügyminisztérium erre szakosodott szervezete szigorúan ellenőrzött. Még jóváhagyott külföldi utazás esetén is a dokumentumot a hazatérést követően azonnal vissza kellett szolgáltatni, ami rendkívül ritkává és kivételessé tette a törvényes kilépés lehetőségét.

Az illegális határátlépés kockázatos vállalkozás volt, amelyet szigorú katonai határőrizet nehezített. Az elfogás esetén alkalmazott büntetések rendkívül súlyosak voltak, 3–10 év börtönbüntetéssel jártak, ami jelentősen meghaladta a jelenlegi 2 hónaptól 2 évig terjedő szankciókat. Az illegális határátlépők nemcsak a fizikai erőszaktól tartottak, hanem a rezsim által alkalmazott egyéb szankcióktól is, mint például jogfosztottság és intézményes kirekesztés. A környező szocialista államok – kevés kivétellel – együttműködtek Románia migrációs politikájával, és gyakran visszatoloncolták az elfogott román állampolgárokat. Még a Jugoszlávián keresztül menekülők esetében is alacsony volt azok aránya, akik sikeresen eljutottak Nyugatra és politikai menedékjogot kaptak (Stan, 2013).

A szocialista és nyugati országokba való belépés vízumalapú volt. Például Magyarország egészen 1985-ig nem engedte át a román állampolgárokat az osztrák határon, amennyiben nem rendelkeztek osztrák vízummal (Horváth & Sallai, 2020). A nyugati országok azonban jelentős

eltérést mutattak: politikai menedékjogot biztosítottak a szocialista tömbből érkezőknek, ami lehetővé tette, hogy vízum nélkül is befogadást nyerjenek. Mivel a hidegháború idején maga a menedékkérés rendszerellenes politikai gesztusnak számított, majdnem garantált volt a menekültstátus megadása. Ez nemcsak tartózkodási engedélyt, hanem integrációs támogatást is jelentett, beleértve az állami segítséget a letelepedés és munkavállalás terén (Appleyard, 2001: 11).

Az államszocialista migrációs rendszerre jellemző alacsony *mobilitási kapacitás* (De Haas & Fransen, 2018: 6–7) számos tényezőből fakadt: az utazási dokumentumokhoz való korlátozott hozzáférés, szigorú vízumkiadási szabályok és magas utazási költségek. Emellett a migrációval kapcsolatos információk hiánya, például határátlépési szabályok és menedékjogi eljárások, valamint a szükséges készségek (nyelvismeret, jogismeret) szűkössége is akadályozta a mobilitást.

A migrációs potenciál – vagyis a kivándorlási szándék – mindvégig jelentős maradt. Amint a migrációs képességet meghatározó tényezőkben változás következett be, a kivándorlók száma azonnal emelkedett. Például, amikor a nyolcvanas évek közepén Magyarország és Románia között nem újíttották meg azt a szerződést, amely előírta, hogy a magyar hatóságok ellenőrizzék, rendelkeznek-e a román állampolgárok a megfelelő célország vízumával, az Ausztria felé irányuló kivándorlás, valamint a Budapest–Stockholm légi járaton keresztül történő migráció jelentősen növekedett.

MIGRÁCIÓS DINAMIKÁK 1989 UTÁN

Az 1989 utáni időszak migrációs folyamatainak a legmeghatározóbb jellemzője leginkább Románia társadalmi migrációs potenciáljának és migrációs képességének a növekedése volt.

A migrációs potenciál, a migrációt kiváltó okrendszer alakulása 1989 után

A kommunizmus utolsó évtizedének válsága Romániában nemcsak politikai, hanem átfogó társadalmi, gazdasági és életviteli krízisként jelentkezett. Ennek következtében már a nyolcvanas évek közepétől egyre többen keresték a kilépés és az elvándorlás lehetőségeit különböző csatornákon keresztül. Az 1990-es évek elején látványos elvándorlási hullám indult Romániából, amelynek háttérében a migrációs potenciál jelentős növekedése állt. Ez a tendencia a 2000-es évek elejére is kihatott, amikor újabb nagyarányú kivándorlási hullámok következtek. A növekvő migrációs potenciált a demográfiai, szocioökonómiai és politikai tényezők egyaránt befolyásoltak. Massey (1990) kumulatív oksági modellje alapján a migráció dinamikájának magyarázata komplex tényezőrendszeren alapul: a társadalmi és gazdasági instabilitás, valamint a politikai változások együttesen játszottak szerepet a migrációs döntések meghozatalában.

Demográfiai szempontból Románia a kilencvenes évek során eléggé sajátos helyzetben volt. Az 1966 végén bevezetett abortusztilalom nyomán jó pár évig, éves szinten 50–60%-kal több gyermek született, mint az 1966-ot megelőző években. Ez a generáció a nyolcvanas évek végére, kilencvenes évek elejére jutott el oda, hogy szociológiai értelemben véve felnőtté váljon, stabil gazdasági pozíciót teremtsen és saját családot alapítson (Horváth, 2021). Ez a folyamat rendkívül nehéznek bizonyult, akár, ha a lakáskérdésre (saját háztartásra), akár, ha a családfenntartás anyagi stabilitására gondolunk.

A gazdasági átmenet alatt a fiatal generáció és más korosztályok jelentős bizonytalansággal szembesültek. A kilencvenes évek során az egy főre jutó GDP folyamatosan az 1990-es szint alatt maradt, és csak 2002-re érte el ismét ezt a szintet. Az alkalmazottak száma egy évtized alatt 2,9 millióval csökkent, különösen drámai visszaesést tapasztaltak az iparban, ahol a foglalkoztatottak száma majdnem a felére csökkent. A munkanélküliség gyors növekedése 1991-ben indult, és az évtized közepére stabil, de tartós munkanélküliségi szint alakult ki, csekély újrafoglalkoztatási esélyekkel (Berevoescu & Stănculescu, 2003; Earle, 1997; Earle & Păuna, 1998).

1997-re a belső migráció új mintája, a városból vidékre (vissza)költözés vált dominánssá. Ennek következtében a vidéki és mezőgazdasági népesség növekedett, ennek túlnyomó többsége csak megélhetési mezőgazdaságot folytatott (Ghețău, 2009: 36–37).

A gazdasági átmenet veszteségeinek jelentős része a vidéki térségekben keresett menedéket, azáltal egyféléképpen még inkább hangsúlyossá téve a marginális helyzetét. Természetesen a foglalkoztatási lehetőségekhez való hozzáférés marginális helyzete nemcsak a vidéki térségek sajátossága volt, hanem a városi környezetben is jelen volt, de a vidéki területeken hangsúlyosabban megmutatkozott, és hosszú távon is tartós jelenséggé vált, amely a későbbi kedvezőbb gazdasági tendenciák ellenére is fennmaradt (Macours & Swinnen, 2008). Az átmenet utáni szegénységi küszöb csúcsát az ezredfordulóra teszik, amikor az abszolút szegénységi küszöb alatt élők arányát városon 14, falun 28 százalékra becsülték. 2004-re, egy stabilizációs periódust követően ez városon 6, falun pedig 20 százalékra csökkent (Alam és mtsai., 2005: 244).

Ezek a körülmények néhány magas migrációs kockázatú csoportot eredményeztek, amelyek sem a családi élet, sem a szociális-gazdasági helyzet szempontjából nem illeszkedtek megfelelően a román társadalom struktúrájába. A politikai rendszer (függetlenül attól, hogy milyen meggyőződésű párt volt éppen hatalmon) képtelen volt hatékony közpolitikákat vagy biztató jövőképet biztosítani, így ezekben a csoportokban sokak számára a kivándorlás nem a költségek és hasznok mérlegelésének kérdése volt, hanem inkább a lehetőségek függvényévé vált. És ezek a lehetőségek időben eléggé sajátosan alakultak.

AZ 1989 UTÁNI MIGRÁCIÓS REZSIMEK PERIODIZÁCIÓJA

A migrációs képességek alakulása nem föltétlenül lineárisan történt meg, hanem viszonylag jelentős, néha drasztikus átalakulást követően alakultak a különböző 1989 utáni migrációs rezsimek.

1990–1992

Az első ilyen mozzanat az 1990-ben az akkori ideiglenes hatalmi struktúrák révén meghozott első intézkedés, az útlevélrendszer liberalizálása volt. Az útlevél olyan személyi okmánynak minősült, amelyet a személy folyamatosan birtokolhatott, és az országból való távozás előfeltétele már többé nem hatalmi mérlegelés, sem a megfelelő vízumok, esetleg anyagi eszközök felmutatása volt. Persze a kilépés liberalizálását nem követte a belépés megkönnyítése. Viszonylag kevés ország tette lehetővé a vízummentes belépést, lett légyen szó turisztikai vagy akár átutazói jellegű mobilitásról. A huzamos tartózkodás, esetleg munkavégzés lehetőségéről nem is beszélve.

Ennek ellenére az útlevél birtokában adott volt a külföldi utazások lehetősége. Persze nem feltétlenül a turizmus klasszikus formáiban, hanem az utazást kombinálva a „bőröndkereskedelemmel” (Diminescu, 2009: 46; Gangloff és mtsai., 2001).

Ami mindenképpen meghatározó ebben a periódusban, az a politikai üldözöttség (menedékkérés) okán felmerülő belépés (illetve a menekültstátusz megadása esetén a hosszú távú tartózkodás) lehetősége. Ennek okán valóságos menekültáradat indult ki Romániából. 1990 és 1993 között román állampolgárok 327 ezer menedékkérelmet tettek le nyugat-európai országokban, zömüket Németországban (Fassmann & Münz, 1994: 473). A benyújtott kérelmek számához képest viszonylag kevés román állampolgár kapott menekültstátuszt. 1992 végén Németország felülvizsgálta politikai menedékjogi rendszerét, és 1993-tól kezdődően Romániát biztonságos származási országnak minősítette (Hailbronner, 1994: 163). Ez azt jelentette, hogy onnantól kezdve Romániát olyan országnak tekintették, ahol az alapvető emberi és politikai jogokat tiszteletben tartják, és csak kivételes esetekben lehet alap a román állampolgárok menedékkérelmének kivizsgálására.

1993–2001

Az 1992–1993 során Európában az erőteljesen kibontakozó nyugat–keleti határnak a biztonságossá tétele (szekurizációja) nem, pontosabban nem kizárólag a román állampolgárok ellen irányult.

A vasfüggöny lehullását követő migrációs hullám kontextusában a nyugat-európai országok általánosabban (és radikálisan) újraértékeltek a kelet-európai bevándorlókra vonatkozó politikájukat. A legfontosabb szempont a nemzetközi migrációnak a biztonságpolitika szempontjából történő újragondolása volt, ami a következő intézkedéseket vonta maga után: belépést korlátozó politikák (szigorú vízumrendszer és a határok biztonságának megerősítése), az illegális migránsokra vonatkozó visszafogadási egyezmények az illegális migránsok főbb származási országaival, valamint a menekültügyi rendszer (és a bevándorlási politika egyes aspektusainak) harmonizációja a nyugati országok között (Boswell, 2003; Collinson, 1996). Ezek az intézkedések az „erődítmény-Európa” képét vetítették előre, amely védőgátakat épít ki a nem kívánt bevándorlók ellen (Bade, 2004).

Románia esetében 1993-tól kezdődően gyakorlatilag megszűnt a menekültstátusz igénylése kapcsán felmerülő belépési és tartózkodási lehetőség. Másrészt a nyugati országok tovább nehezítették a beutazó vízumok megszerzését. Harmadrészt (főleg a periódus második felében) nyomást gyakoroltak a román államra, hogy az országból történő kilépést valamilyen formában korlátozza. Ami (ha nem is folyamatosan, de ezen a perióduson belül, különböző időszakokra vonatkozóan) meg is történt. Kiutazáskor a román állampolgároknak fel kellett mutatni a visszautazást biztosító utazási okmányt, valamint bizonyítani kell, hogy a kiutazás időtartamára rendelkeznek (valutában) elegendő anyagi fedezettel, megfelelő egészségügyi biztosítással, szállodafoglalással vagy meghívólevéllel. Egyszóval elrettentő anyagi és adminisztratív elvárások révén növelték a kilépés költségeit.

Egyedül az óceánon túli csatorna maradt meg valamelyest nyitottan román állampolgárok számára. Kanada és az Egyesült Államok (egy viszonylag jól megválogatott népességszelet számára) valamilyen fajta átlátható, kiszámítható bevándorlási politikát tartott fent (Culic, 2010; 2019).

Viszont a diaszpóraelakulás, vagyis a hosszabb távú külföldi tartózkodásra berendezkedett népesség volumene fokozatosan növekedett ebben a periódusban is. Bár az 1990–1992 között beadott nagyszámú menedékkérő menekültstátust igénylő kérését nagyarányban visszautasították, jó részük azonban nem tért vissza Romániába, hanem többé-kevésbé irreguláris helyzetben ott maradt abban az országban (jelentősebb számban Németországban), ahol sikertelenül próbált menekültstátust elérni. Másrészt a szigorított vízumpolitikák és a megnehezített kilépés ellenére viszonylag jelentősnek mondható a nyugatot megcélzó, valamilyen úton-módon kiutazók száma. Ezek egy nem túl jelentős része vállalta az illegálitással együtt járó élethelyzetet. Így a kilencvenes évek közepére Franciaországban egy viszonylag kisszámú, de részben nagyon látványos (koldus, utcazenész stb.) diaszpóra körvonalazódott (Diminescu, 2003). Ugyanígy Olaszországban, ahol a hatóságok valamelyest tolerálták az illegális tartózkodást, jelentős számban jelentek meg az informális munkaerő piacán (házi gondozás, vendéglátás, mezőgazdaság) a román állampolgárok (Cingolani, 2009; Finotelli & Arango, 2011; Reyneri, 1998).

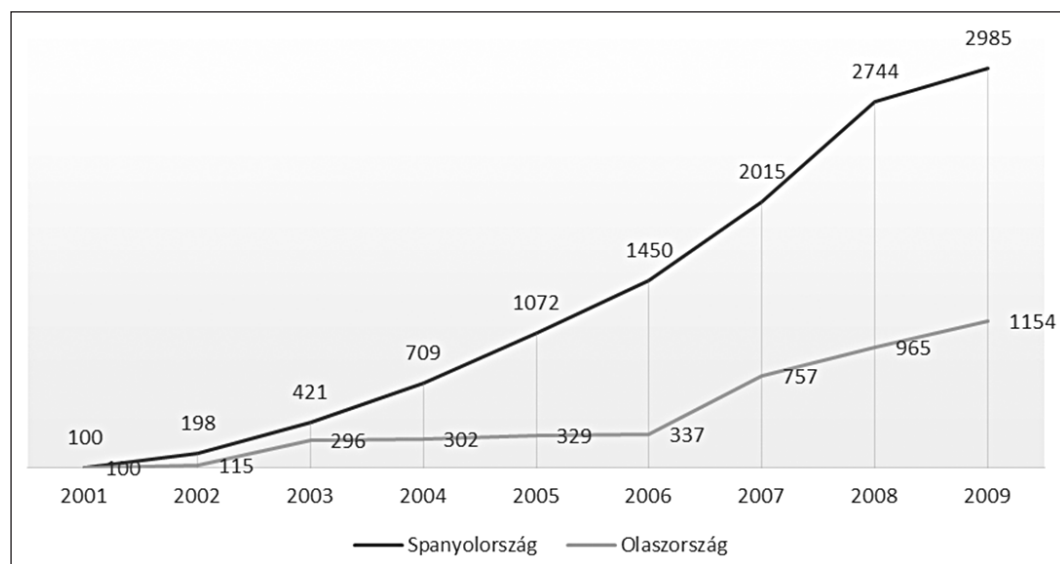
Az időszakos munkamigráció különböző formái is kezdtek kialakulni. Egyrészt ennek törvényesen és intézményesen jól szabályozott formáiban, amikor is különböző európai országokkal (Németország, Spanyolország, Portugália stb.) aláírt kétoldalú államközi egyezmények keretében mezőgazdasági idénymunkások vagy más időszakos munkások mobilitása vált lehetővé (Diminescu, 2005). Igaz, hogy mindenekelőtt Spanyolország esetén, a formális keretek közti idénymunka kínálta alkalmat kihasználva, sokan irregulárisan meghosszabbították az ottlétüket. Másrészt időszakos jellegű, de nem föltétlenül formális keretek közt zajló munkamigráció is kialakult Magyarország, Törökország és Izrael irányába (Ellman és mtsai., 2003; Gangloff és mtsai., 2001; Sik, 2006).

Ez a rendszer gyakorlatilag 2001 végéig tartott. Bár a szakasz végét egyértelműen az jelezte, hogy 2002-től kezdődően a román állampolgárok számára megszűnt a schengeni térségbe való belépéshez szükséges vízumkötelezettség, az 1993/94 és 2001 közötti időszak nem tekinthető homogénnek. Az időszak második felében jelek mutatkoztak arra, hogy néhány nyugat-európai ország viszonyulása a Romániából kiinduló migrációhoz (persze, általában a migrációhoz) megváltozott. A kilencvenes évek végén néhány európai uniós országban (különösen Olaszországban) a román származású illegális bevándorlók számának növekedésével, regularizációs eljárások révén megnyílt a lehetőség a legális bevándorló státusz megszerzésére. Egy releváns példa erre az Olaszországban 1998-ban végrehajtott amnesztia (amely lehetőséget nyújtott az illegális bevándorlóknak, hogy törvényes státuszt szerezzenek anélkül, hogy jogi következményekkel kellene szembenéznük az illegális tartózkodásuk miatt), amelynek során csak abban az évben 24 100 román állampolgár legális tartózkodási engedélyt szerzett. És ezt még párszor megismételték. Hasonló legalizálási, regularizációs folyamatokra került sor Spanyolországban is (1996-ban és 2000-ben), ahol 2000 és 2001 között összesen 27 300 román állampolgár kapott legális bevándorló státuszt (SOPEMI, 2004: 71).

Habár ebben az időszakban nem regisztráltak látványos növekedést a romániai származású migránsállomány volumenében, a bevándorlási politikák változására néhány célország esetében előkészítette a nagy fordulatot (Baldwin-Edwards, 2005: 2). Például azáltal, hogy ezek a legalizálások döntő hatással voltak a migrációs hálózatok kialakulására, amelyek a későbbi változások (vízummentesség, EU-s tagság) körülményei között különösen hatékonynak bizonyultak az új román bevándorlók vonzásában (Elrick & Ciobanu, 2009).

2002–2006

2002 elején a román állampolgárok mentesültek a vízumkötelezettség alól a schengeni tér-ségbe tartozó országokba való belépéshez. Kétségtelen, hogy a viszonylag akadálytalan beutazás lehetősége volt a legjelentősebb változás, de a statisztikai adatok is tükrözik, hogy a legális (ide-iglenes vagy akár állandó) tartózkodási státusz megszerzésének lehetősége is (amely egy hosz-szabb folyamat, mintsem egy konkrét dátumhoz köthető mozzanat) jelentősen növekedett, ahogyan az az alábbi ábrából is látható.

1. ábra. *A legálisan bejegyzett román állampolgárságú migránsállomány növekedési rátája Spanyolországban és Olaszországban a 2001–2009 közötti időszakban (2001 = 100%)**

* Adatok forrása: EUROSTAT (2011). Saját számítás és szerkesztés.

Megj. Olaszország: Antonio Ricci (2010: 20). 2001-ben Spanyolországban 26 776 román állampolgárt regisztráltak legális bevándorlóként, Olaszországban pedig 82 555 főt.

Olaszországban és Spanyolországban, amelyek a kétezres évek elején a román migráció két fő célországává váltak, jelentős növekedést regisztráltak a legális bevándorlóként bejegyzett román állampolgárok számában. Ez azokat a személyeket foglalja magában, akik legálisan legalább egy évet tartózkodtak, vagy feltehetőleg tartózkodnak egy adott országban. Ez a meghatározást tekintve Olaszországban 2001–2006 között a román állampolgárságú bevándorlók száma megháromszorozódott, míg Spanyolországban tizennégyszeresére nőtt. Ezek az adatok igazolják, hogy ebben az időszakban a vízummentesség, a beutazások engedékenyebb rendszere (legalábbis e két országban) párosult a huzamos tartózkodás legalizálásának megengedőbb rendszerével.

A migrációs képességek tekintetében ez a viszonylag rövid, átmeneti időszak jelentős változásokat hozott, illetve tükrözött régebbi jelentős változásokat. Egyrészt egyértelművé vált, hogy

számos nyugati országban a népesedés és a gazdasági dinamikák sajátossága a kilencvenes évek végére olyan módon alakult, hogy „hasznát vehették” a bevándorló népességnek. Ez megnyilvánult egyrészt abban, hogy a kilencvenes évek második felében egyértelműen elnézőbben léptek fel az illegális migránsokkal szemben. Másrészt abban, hogy keresték a reguláris migráció lehetőségeinek a tágítását, bővítését. Egyfelől úgy, hogy növelték a kétoldalú szerződések keretén belül megvalósítható munkamigrációban részt vevők számát. Másfelől úgy, hogy az országokban jelen levő migránsokhoz köthető fekete munkát megpróbálták „kifehéríteni”, első lépésként úgy, hogy legalizálták az illegális migránsok tartózkodását. Így 2002-től a vízumkötelezettség felszámolásával egyértelműen együtt jár ez a fajta könnyebbítés is. Mindez 2002–2006 között jelentősen csökkenti a migrációval együtt járó költségeket, kockázatokat és bizonytalanságokat.

2007–2023

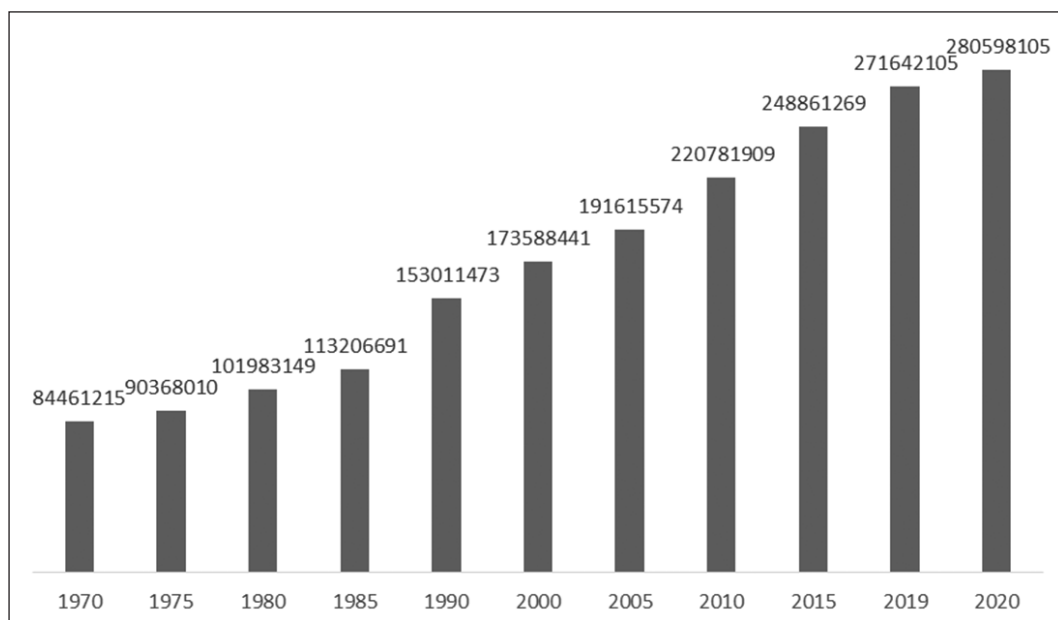
2007 az EU-csatlakozás éve Románia számára, ami egy új korszakot és legalábbis formálisan új migrációs rezsimet jelent. A nyugat-európai országok területére való belépés szabadságát követően a munkaerőpiachoz való hozzáférés is szabadabbá vált (néhány ország kivételével, amelyek átmenetileg kvótákat alkalmaztak a román állampolgárok számára a munkaerőpiacukon való részvétel tekintetében). Illetve a tartózkodási engedély megszerzése idegenrendészeti eljárásból egyszerű adminisztratív aktussá válik.

A HARMADIK GLOBALIZÁCIÓS HULLÁM ÉS A ROMÁNIÁBÓL ELVÁNDORLÓK SZÁMÁNAK AZ ALAKULÁSA

Migrációs tekintetben az ezredforduló után Romániát, Lengyelországot mellett, a legnagyobb európai kibocsátó országnak tartották. Vitán felüli, hogy az ezredfordulót követően a román diaszpóra számbelileg jelentősen megnövekedett. És az is vitathatatlan, hogy a legtöbb összehasonlításban, legyen az a diaszpóra abszolút volumene vagy adott ország népességéhez viszonyított nagysága, Románia egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb kibocsátó országnak számít az európai kelet–nyugat irányú migráció kontextusában. Ennek magyarázata a romániai átmenet sajátos (elhúzódnak) jellegzetességeivel, Nyugat-Európa demográfiai helyzetével, illetve a globalizáció sajátos expanziójával magyarázható.

Az itt felsoroltakat fordított sorrendben bontjuk ki. Az erdélyi térségét érintő első (19. század végi) migrációs hullám kapcsán már kifejtettük, hogy tulajdonképpen az abban a kontextusban körvonalazódott, amit globalizációs hullámként értelmezhetünk. Anélkül, hogy részletesen leltárba vennénk a globalizációs hullámok kapcsán kifejtett különböző elképzeléseket (kettő volt, három, vagy annál több), rögzítsük azt, abban egyetértés van, hogy a kilencvenes évek elején a globalizációnak egy újabb, a 19. század végi hullám hatásaival azonos magnitúdójú hulláma futott fel (Kellner, 2002; Martell, 2007; Poppi, 2014).

Mivel egy globalizációs hullám tőke, áruk és a személyek nemzetközi mozgásának jelentős növekedését feltételezi, a migráció esetében világ szinten viszonylag könnyen illusztrálható a növekedés.

2. ábra. A globális migránsállomány alakulása 1970 és 2020 között

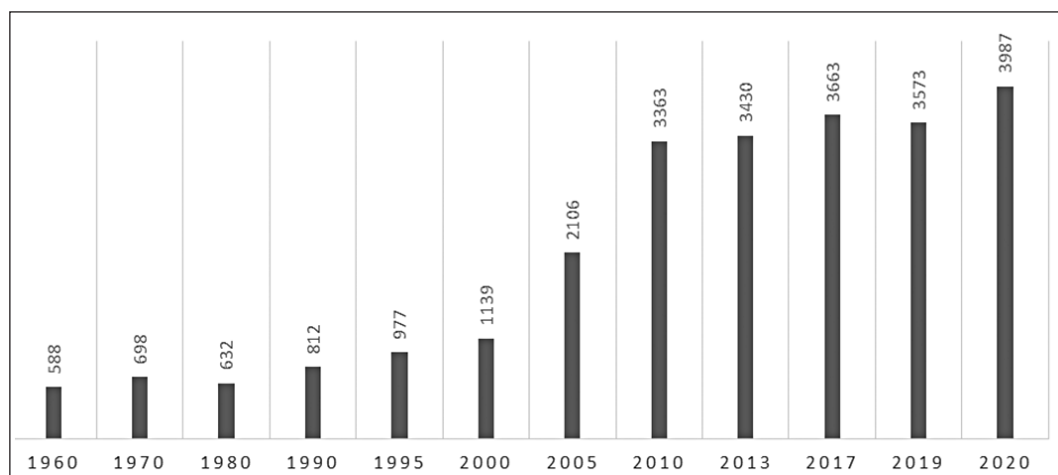
Forrás: World Bank (2019). Saját számítás és szerkesztés.

Igaz, globális szinten tekintve a népségek relatív arányát (vagyis: ha megnézzük, hogy a bevándorló népesség az állandó lakónépesség mekkora részarányát teszi ki), a növekedés nem olyan látványos. Hisz közben általában a föld népessége, illetve különböző államoknak a stabil népessége is jelentősen növekedett. Mindenképpen elmondható, hogy 1990-ben a globális népesség 2,8%-a volt bevándorló, 2019-re ez 3,4%-ra növekedett. Viszont az európai térségben a növekedés már látványosabb, hisz 1990-ben az európai népesség 6,8%-a volt bevándorló, míg ez 2019-re 10,9 százalékosra nőtt.²

Ugyanakkor, hogyha Európa demográfiai helyzetét tekintjük, mindenekelőtt Nyugat-Európáét, a kilencvenes évek során egyértelművé vált a népességsökkenés és az elidősödés. Az ezredforduló környéki demográfiai számítások szerint ahhoz, hogy Európa egyensúlyba tudja tartani a népességét, értsd, az eltartott és az aktív népesség hozzávetőleg azonos arányú legyen, ahhoz 2000 és 2025 között évi egymillió bevándorlót kellett volna befogadnia (United Nations, 2001). Jelenleg nem célunk kifejtetni ennek a demográfiai célkitűzésnek a tartalmát és más különböző vonatkozásait. Hisz ez csak illusztrálja, hogy Európában a demográfiai gond jelentős problémává nőtt ki magát az ezredfordulón (Livi-Bacci, 2017). Például akkortájt világszinten Olaszország már a második legidősebb ország volt, csak Japán előzte meg.

Tény, hogy a befogadókészséget ez a fentebbi kontextus is jelentős mértékben meghatározta.

² Saját számítások a fentebb jelzett adatbázisokban közölt adatok alapján.

3. ábra. A külföldön élő román állampolgárságú migránsállomány alakulása (ezer személy)

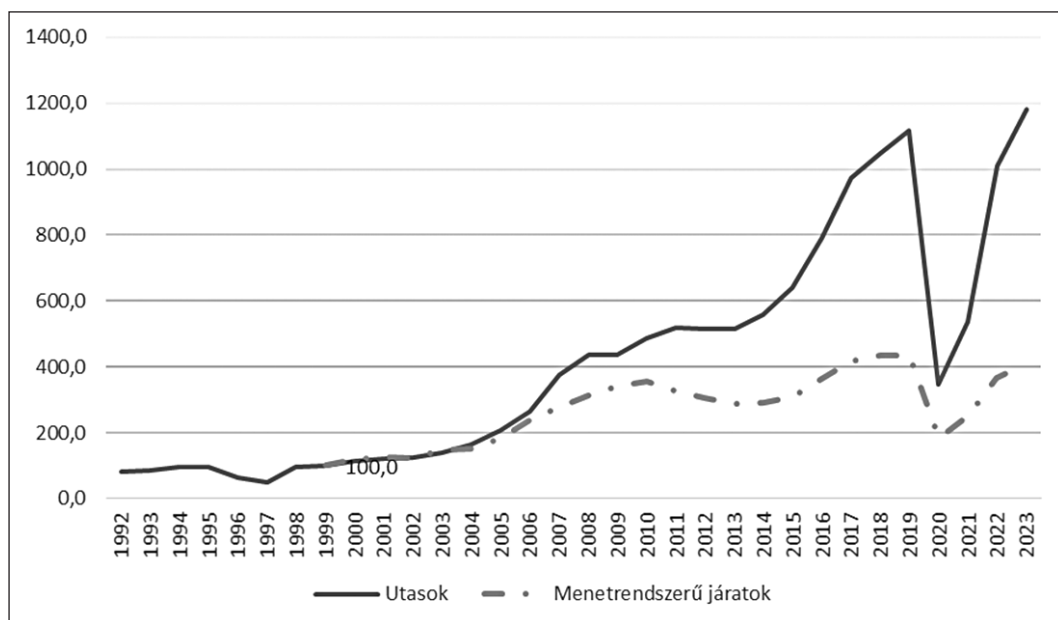
Forrás: World Bank (2019). Saját szerkesztés.

Ez a fajta életvitelszerűen huzamos időre szóló kint tartózkodás, nevezzük kivándorlásnak, elég sajátos. A kilencvenes évek során konstataálható volt a valamelyest növekvő trend, nem túl jelentős, de érzékelhető, hogyha összevetjük a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek romániai származású, külföldön élő kivándorlóállományra vonatkozó adatokkal (amikor ugyancsak volt kivándorlás, persze, sokkal kisebb mértékű, amint azt az első fejezetekben jeleztük). Az első ugrásszerű növekedés az ezredforduló után következett be. A 2000 és 2005 közötti romániai származású migránsállomány-növekedés majdnem a korábbi szám megduplázását jelentette. Majd Románia 2007-es EU-s integrációját követően ismét jelentős ugrás konstataálható.

Mindemellett a nemzetközi migráció nemcsak ebben a kitelepedésjellegű formájában határozza meg a különböző romániai helyi társadalmaknak az életvitelét. Számottevő azoknak a száma, akik idény- vagy más alkalmi jellegű munkára mennek ki külföldre dolgozni, mindenképpen az egy évet meg nem haladó periódusra. Az ilyen gyakorlatoknak nemcsak változatos jogi lehetőségei adóttak, hanem az ezt kiszolgáló migrációs infrastruktúra számára meglepő munkavégzési gyakorlatokra teremt lehetőséget.

A migrációs szállítási infrastruktúra a kilencvenes évek első felében zömében a vasútra alapozott. Ezzel párhuzamosan a kilencvenes évek közepétől fokozatosan kialakult egy autóbuszokra alapozó hálózat, amely nemcsak kapcsolódott a nemzetközi autóbusz-forgalomhoz, hanem közvetlen járatok formájában összekapcsolta a különböző migránsokat kibocsátó régiókat a legfőbb befogadó régiókkal.

Az ezredfordulótól kezdődően jelentős mértékben fejlődésnek indult a légi közlekedés. Huszonkét-huszonhátom év leforgása alatt a román repülőterek megtízszerezték az utasforgalmukat, és négyszeresére növelték a járatsűrűséget.

4. ábra. Éves utasforgalom és menetrend szerinti légi forgalom dinamikája Románia repülőterein 1992 és 2023 között. Ráta 1999-100.

Források: INS (2023);, CNS (1998: 526–527). Saját számítás.

Megj. 1999-ben 2 076 594 le- és felszálló utas, 42 065 menetrend szerinti járat.

Hogy ennek az infrastruktúrának a fontosságát érzékeljük, álljon itt egy példa. A pandémiára jellemző lezárások során, 2020-ban március 16. és május 4. között mindösszesen 188 charterjárat szállított (hozzávetőleg 40 ezer) idénymunkást Romániából Németországba, Hollandiába, az Egyesült Királyságba, Olaszországba, Belgiumba és Ausztriába (Mutler, 2020).

A különböző statisztikák gyakran nem tükrözik a tényleges migrációs mozgásokat, különösen az ideiglenes és szezonális mobilitási formákat. Az a személy, aki például Belgiumban vagy Svédországban idénnyellegű munkát vállal, esetleg az év nagy részét külföldön, két-három helyszínen tölti, a statisztikai nyilvántartásban nem mindig jelenik meg. Ugyanez igaz az ingázó migránsokra is, akik rendszeresen visszatérnek Romániába, de munkájukat és jövedelmüket külföldön szerzik meg. Ezek a mobilitási formák részben ragadhatóak meg a statisztikai rendszerekben, mivel a regisztráció és a nyilvántartás adminisztratív akadályokba ütközik, és így a migráció valós mértékét nem tükrözik pontosan.

Romániai magyarok helyzete a migrációs folyamatokon belül

A nyolcvanas évek második felétől a romániai magyarok jelentősebb mértékben kezdtek részt venni a migrációs folyamatokban, mint általában a román állampolgárok. És mondhatni, hogy ez a felülreprezentáltság szembetűnő maradt a kilencvenes évek első felében is. Legalábbis ami a kitelepedésjellegű migrációs trendeket illeti, lett legyen az úgy, hogy menedékjogot kértek, vagy Magyarország irányába különböző utakon-módokon kitelepedtek.

A kilencvenes évek során beinduló, körvonalazódó vendégmunka-jellegű migrációban is nagyobb arányban vettek részt, mindenekelőtt Magyarország irányába. Viszont abban a folyamatban, amely a kilencvenes évek második felében indult be, a mindenekelőtt Olaszország (és részben Spanyolország) irányába tartó irreguláris migrációban, amely az ezredfordulótól kezdődően fokozatosan átalakult tömeges reguláris migrációvá, a magyarok részvétele valamivel (nem sokkal) az országon belüli népességátlaguk alatt van. Ezekben a migrációs elmozdulásokban sokkal kisebb mértékben vettek részt, és értelemszerűen viszonylag kisebb mértékben vettek részt a kétezres évek eleji jelentős migrációs hullámban is.

Viszont a 2007 után megjelenő új fontos célországok mindenekelőtt Anglia és Németország esetében valószínűsíthető, hogy legalább népességarányosan vettek részt. Mindkét állam az utóbbi másfél évtizedben vált jelentős célországgá.

Anglia esetében az állandó lakónépességhez tartozó, Romániában születettek száma a 2021-es népszámláláskor 550 298 fő volt.³ Többes és létező angol állampolgárság esetében az angolt regisztrálták az adatbázisba. 471 954 (3 évnél idősebb) személy esetében jegyezték román nyelvet, illetve 87 356 esetében magyart anya-/első nyelvként.⁴ Nemzeti kötődésként a románt 477 323-an jelölték meg (a magyar nem került bele a részletesen közölt adatfelbontásba).⁵

Németországban is a 2011-es 100 000 körüli nagyságrendhez képest 2021. december 31-én (idegenrendészeti nyilvántartások alapján) 844 535 román állampolgárságú személyt jegyezték.⁶

Ezen két országba irányuló migráció esetében a romániai magyarok részvétele, amit már említettük, legalább a romániai magyarok népességarányának megfelelő, azaz 6-7%-os. Mivel azonban egyesek magyar útlevelet használva regisztrálják magukat az illető államban, a részletesebb célországbeli statisztikák sem mindig segítenek a tisztánlátásban. Érzékeltetésképpen: az angliai 2021-es népszámlálási kimutatás szerint a népszámláláskor magyar útlevéllel nyilvántartásba vett 101 953 személyből majdnem 10%-nak (9774 személynek) a születési helye Románia volt, 2053-nak Szerbia, 1589-nek Ukrajna.⁷

KÖVETKEZTETÉSEK

Az 1989-es rendszerváltást követő romániai migráció dinamikája sajátos módon tükrözi az utóbbi majdnem három és fél évtized gazdasági társadalmi változásait. A rendszerváltást követően a szovjet gazdasági érdekszférába integrált gazdaságok visszaépülése a globalizált világrend

3 NOMIS. Official census and labour market statistics. 2021 Census Bulk Data Download. TS012 – Country of birth (detailed) és TS013- Passports held (detailed) (letöltve 2023. április 26.)

4 NOMIS ... idem TS024 – Main language (detailed) (letöltve 2023. április 26.)

5 NOMIS ... idem TS028 – National identity (detailed) (letöltve 2023. április 26.)

6 *Foreign population by place of birth and selected citizenships on 31 December 2021* DeStatis <https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/Tables/foreigner-place-of-birth.html> (letöltve 2023. március 4.)

7 ONS – Office for National Statistics CT21_0200 – Country of birth by selected passport held* (selected EU passports and EFTA countries passports) (letöltve 2024. február 1.)

félperifériájára előbb vagy utóbb sajátos mobilitása folyamatokat eredményezett. Hisz alapvetően az áru-, a tőke- és a munkaerő-áramlási szabadságnak a fokozódása a jelentős térségi aszimmetriák fennállásának a kontextusában önmagában migrációt eredményező képlet. Románia esetében számos más tényező is hozzájárul a nagyon nagy volumenű migráció körvonalazásához. A dezindustrializáció során keletkezett relatív népességtöbblet, amely amúgy is baby boomer generációként pont a rendszerváltás során szembesül a felnőtté válással – olyan rendszerváltás során, amely a kelet-európai posztoszocialista térségben talán a leghosszabb ideig elhúzódott. Ám a hosszú huszadik század kínkeservesen elhúzódó utolsó kilencvenes évtizedének a felgyűlő frusztrációi nem azonnal, hanem valamivel később alakultak át cunamiszerű migrációvá. Ekkor a Nyugat visszautasító, korlátozó migrációs politikái kordában tartották a tömeges migráció kibontakozását. A nemzetközi migráció feltételrendszereinek a radikális változása a román állampolgárságú migránsállomány nagyságrendekkel történő növekedését eredményezték az új évezred első évtizedében. És annak ellenére, hogy a jelentős volumenű migrációt kiváltó gazdasági összkép 2010 után egyértelműen megszűnt (kereslettől messze elmaradó szűkös kínálattal jellemezhető piacból, munkaerő-deficittel szembesülő gazdasággá válik), a migráció folytatódik. A megelőző évtized tömeges migrációs tapasztalata és az EU-s integráció által biztosított feltételrendszere olyan készség- és személetalakító hatással volt a romániai társadalom számos rétegére, amely nyomán a hajdan rendkívüli biográfiai törésként értelmezett nemzetközi migráció ma kevés dilemmát feltételező életvitelváltási stratégiává változott.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Ájus, F. (2010). Születésszám, modernizáció, vallás és birtok-elaprózódás Erdélyben, 1900–1910. *Demográfia*, 53(2–3), 135–156.
- Alam, A., Murthi, M., & Yemtsov, R. (2005). *Growth, poverty, and inequality: Eastern Europe and the former Soviet Union*. World Bank.
- Alonso, A. M. (1994). The politics of space, time and substance: State formation, nationalism, and ethnicity. *Annual Review of Anthropology*, 23, 379–405.
- Appelyard, R. (2001). International Migration Policies: 1950-2000. *International Migration*, 39(6), 7–20.
- Bade, K. J. (2003). *Migration in European History*. Blackwell Publishing.
- Bade, K. J. (2004). Legal and illegal immigration into Europe: Experiences and challenges. *European Review*, 12(3), 339–375.
- Baldwin-Edwards, M. (2005). Migration Policies for a Romania within the European Union: Navigating Between Scylla and Charybdis. *Mediterranean Migration Observatory Working Paper*, 7.
- Berend, I. T. (2013). *An economic history of nineteenth-century Europe: Diversity and industrialization*. Cambridge University Press.
- Berevoescu, I., & Stănculescu, M. (2003). Households, Work and Flexibility. Country Contextual Reports: Romania. In C. Wallace (Szerk.), *Research Report #2. Country*

- Contextual Reports: Demographic trends, labour market and social policies. Vol. 2* (295–349. o.). HWF Research Consortium.
- Bideleux, R. (1996). The Comecon experiment. In R. Bideleux & R. Taylor (szerk.), *European integration and disintegration: East and West* (174–204. o.). Routledge.
- Bines, C. (1998). *Din istoria imigrărilor în Israel*. Editura Hasefer.
- Bolovan, I. (1999). Emigration de la population transylvaine dans le second moitié du XIXe siècle et au début du XXe siècle. *Transylvanian Review*, VIII(3), 140–154.
- Boswell, C. (2003). The „External Dimension” of EU Immigration and Asylum Policy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 79(3), 619–638.
- Cingolani, P. (2009). *Romeni d'Italia: Migrazioni, vita quotidiana e legami transnazionali*. Il mulino.
- CNS (1993). *Anuarul statistic al României 1993*. Comisia Națională pentru Statistică.
- CNS (1998). *Anuarul statistic al României 1998*. Comisia Națională pentru Statistică.
- Collinson, S. (1996). Visa Requirements, Carrier Sanctions, „Safe Third Countries” and „Readmission”: The Development of an Asylum „Buffer Zone” in Europe. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 21(1), 76–90.
- Culic, I. (2010). State of imagination: Embodiments of immigration Canada. *The Sociological Review*, 58(3), 343–360. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2010.01934.x>
- Culic, I. (2019). Romanian Immigrants to Canada: A Statistical Portrait. *Romanian Journal of Population Studies*, 13(1), 73–104.
- De Haas, H., & Fransen, S. (2018). *Social transformation and migration. An empirical inquiry* (Working Paper 141; IMI Working Paper Series). Migration Institute Network.
- Diminescu, D. (2003). *Visibles, mais peu nombreux: Les circulations migratoires roumaines*. Édition de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Diminescu, D. (2005). Assessment and Evaluation of Bilateral Labour Agreements Signed by Romania. In OECD (szerk.), *Migration for Employment: Bilateral Agreements at a Crossroads* (65–73. o.).
- Diminescu, D. (2009). Exercițiul dificil al liberei circulații: O introducere în istoria migrației recente a românilor. In G. R. H. Anghel (szerk.), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești* (45–64. o.). Polirom.
- Earle, J. S. (1997). *Industrial Decline and Labor Reallocation in Romania*. William Davidson Institute at the University of Michigan.
- Earle, J. S., & Păuna, C. (1998). Long-term unemployment, social assistance and labor market policies in Romania. *Empirical Economics*, 23, 203–235.
- Ellman, M., Laacher, S., Euro-Mediterranean Human Rights Network, & International Federation for Human Rights (2003). Migrant workers in Israel – A contemporary form of slavery. *Euro-Mediterranean Human Rights Network & International Federation for Human Rights*, 1–47.
- Elrick, T. I. M., & Ciobanu, O. (2009). Migration networks and policy impacts: Insights from Romanian-Spanish migrations. *Global Networks*, 9(1), 100–116.
- EUROSTAT (2011) <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (letöltve 2011. október 7).
- Fassmann, H., & Munz, R. (1994). European East-West Migration, 1945-1992. *International Migration Review*, 28(3), 520–538.

- Fassmann, H., & Münz, R. (1994). *European migration in the late twentieth century*. Edward Elgar.
- Finotelli, C., & Arango, J. (2011). Regularisation of unauthorised immigrants in Italy and Spain: Determinants and effects. *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 57(3), 495–515.
- Gangloff, J.-F. P. S., Pérouse, J.-F., & TANASE, T. (2001). *La présence roumaine à Istanbul*. Institut français d'études anatoliennes.
- Georgescu, M. (1943). Populația în viața economică a României. In D. Gusti (szerk.), *Enciclopedia României III* (41–63. o.). Imprimeria Națională.
- Gheău, V. (2009). Evoluții demografice care pot accentua riscurile sociale. M. Preda (szerk.), *Riscuri și inechități sociale în România* (277–287. o.). Polirom.
- Golopenția, A. (1940). Starea culturală și economică a populației rurale din România. *Revista de igienă socială*, X(1), 1–53.
- Hailbronner, K. (1994). Asylum Law Reform in the German Constitution. *American University International Law Review*, 9(4), 159–179.
- Hirst, P., Thompson, G., & Bromley, S. (2015). *Globalization in Question*. John Wiley & Sons.
- Horváth, I. (2012). Migrația internațională a cetățenilor români după 1989. In T. Rotariu & V. Voineagu (szerk.), *Inerție și schimbare. Dimensiuni sociale ale tranziției în România* (199–222. o.). Polirom.
- Horváth, I. (2021). România dekrétgyermek. Az elszabotált rendszerintegráció. *Erdélyi Társadalom*, 19(1/2021), 9–37.
- Horváth, I., & Anghel, G. R. (2009). Introducere. In G. R. H. Anghel (szerk.), *Sociologia migrației. Teorii și studii de caz românești* (13–44. o.). Polirom.
- Horvath, P., & Sallai, J. (2020). The “evaporation” of Romanian citizens towards Western Europe, with the secret help of Hungary, between 1985-1989. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Historia*, 157–170.
- INS (2023). TEMPO-Online. TRN133A – Transportul aeroportuar (letöltve 2023. augusztus 7.)
- Juhász, J. (1995). International migration in Hungary. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 8(2), 201–219.
- Kellner, D. (2002). Theorizing globalization. *Sociological Theory*, 20(3), 285–305.
- Kókai, S. (2012). A Román-Bánság demográfiai és etnikai viszonyainak változása: 1910–2002. *Közép-Európai Közlemények*, 5(3–4), 15–32.
- Livi-Bacci, M. (2017). *A concise history of world population*. John Wiley & Sons.
- Macours, K., & Swinnen, J. F. M. (2008). Rural-Urban Poverty Differences in Transition Countries. *World Development*, 36(11), 2170–2187.
- Martell, L. (2007). The third wave in globalization theory. *International Studies Review*, 9(2), 173–196.
- Massey, D. S. (1988). Economic Development and International Migration in Comparative Perspective. *Population and Development Review*, 14(3), 383–413.
- Massey, D. S. (1990). Social Structure, Household Strategies, and the Cumulative Causation of Migration. *Population Index*, 56(1), 3–26.
- McGarry, J. (1998). 'Demographic engineering': The state-directed movement of ethnic groups as a technique of conflict regulation. *Ethnic and Racial Studies*, 21(July), 613–638.

- McGarry, J., & O'Leary, B. (1993). *The politics of ethnic conflict regulation: Case studies of protracted ethnic conflicts*. Routledge.
- Mueller, C. (1999). Escape from the GDR, 1961-1989: Hybrid Exit Repertoires in a Disintegrating Leninist Regime. *The American Journal of Sociology*, 105(3), 697–735.
- Muntele, I. (2003). Migrations internationales dans la Roumanie moderne et contemporaine. In D. Diminescu (szerk.), *Visibles mais peu nombreux* (33–51. o.). Editions de la Maison des sciences de l'homme.
- Murgescu, B. (2010). *România și Europa: Acumularea decalajelor economice: 1500—2010*. Polirom.
- Mutler, A. (2020). Romanian migrants get COVID-19 as pandemic exposes bad conditions for East European workers. *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 30.
- Poppi, F. (2014). *The three waves of Globalization: Winds of change in professional, institutional and academic genres*. Cambridge Scholars Publishing.
- Rae, H. (2002). *State Identities and the Homogenisation of Peoples*. Cambridge University Press.
- Reyneri, E. (1998). The role of the underground economy in irregular migration to Italy: Cause or effect? *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 24(2), 313–331.
- Ricci, A. (2010). România: Migrație și muncă în Italia înainte și după aderarea la UE. In F. Pittau, Antonio Ricci, & Laura Ildiko Timiş (szerk.), *Romanii din Italia între respingere și acceptare* (14–28. o.). Idos & Sinnos.
- Sik, E. (2006). Emberpiac a Moszkva téren – szükülő változatlanság 1995 és 2004 között. *Közgazdasági Szemle (Economic Review-monthly of the Hungarian Academy of Sciences)*, 53(3), 253–270.
- SOPEMI (2004). *Trends in international migration: Annual report 2003*. Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Stan, L. S. (2013). Escapees at the Border. Success or Failure in Fleeing Communist Romania. *Anuarul Institutului de Istorie Orală, XIII*, 148–165.
- th. (1990, 03). Néhány adat a romániai menekültekről (1989. december 31-ig). *Határőr*, 8.
- Tóth, P. P. (1997). *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988-1994)*. Püski.
- UNCHR (2001). *Asylum Applications in Industrialized Countries 1980-1999*. United Nations High Commissioner for Refugees – Population Data Unit. Population and Geographical Data Section.
- United Nations (2001). *Replacement Migration: Is It a Solution to Declining and Ageing Populations?* United Nations Publication.
- United Nations (2019). UNDP Data (letöltve: 2020. 10. 19.).
- Venczel, J. (1988). A székely népfesleg. In J. Venczel (szerk.), *Erdélyi föld – Erdélyi társadalom* (108–122. o.). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- World Bank (2015). Global Bilateral Migration Database <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-bilateral-migration-database> (letöltve: 2015. 11. 24.).
- World Bank (2019). Bilateral Migration and Remittances <http://go.worldbank.org/JITC7NYTT0> (letöltve: 2019. 05. 17.).